

A tordai vándorgyűlés története.

Még a gyulafehérvári vándorgyűlésre menő útunkban Aranyos-Gyéresen a vasutra felszálló tordai vendégektől kaptuk azt az örvendetes értesülést, hogy Torda városa 1912 október hó 11-én tartott közgyűlésén a tordai Magyar Közművelődési Ház felavatójával kapcsolatosan meghívta az E. M. E.-t vándorgyűlés tartására. Október végére az E. M. E.-hez megérkezett Torda város hivatalos meghívója és a november 6-án tartott választmányi ülés kimondta, hogy a meghívást köszönettel fogadva, 1913-ban az E. M. E. vándorgyűlését Tordán tartja meg.

A meghívásról értesítő két vendégünk *Harmath* Domokos a tordai Magyar Közművelődési Ház igazgatója és *Pap* Domokos főgimnáziumi tanár tagtársunk voltak. Tíz éve mindenütt találkoztunk velük az E. M. E. s vele a magyar művelődés érdekei szolgálatában. *Pap* Domokos tagtársunk már 1906-ban marosvásárhelyi első vándorgyűlésünket értékes cikkben méltatta. Velünk volt legtöbb vándorgyűlésünkön, ismerte céljainkat, növelte gyűjteményeinket, mindenütt látta munkánkat és velünk dolgozott. — *Harmath* Domokossal a Tordai Közművelődési Ház szervezése, könyvtárának megalapítása és főleg éppen vándorgyűléseink hoztak össze közös munkára. Itt ismerhettük meg közelebbről az ő törhetetlen akaraterejét és kitartását. Láttuk, hogy hogyan tudta megnyerni a tordai társadalom legjavát a Közművelődési Ház eszméjének, mint hozott össze a semmiből szép könyvtárt s tudtuk, mennyit küzdött és mit áldozott, hogy célját Torda a közművelődés javára elérje.

Ők újították fel Tordán az E. M. E. pártolásának és a munkájában való részvételnek azt a szellemét, mely az E. M. E. alapítása idejében oly élénken élt ott. Mert a multban Torda művelt közönsége az E. M. E. alapításától kezdve évek hosszú soráig szívvel-lélekkel, hálával, szóval és tettel ott állott az E. M. E. céljai szolgálatában. Meg kell említenünk az alapítás előmunkálatainak küzdelmes idejéből, hogy *Nagy* Miklós, Torda város akkori polgármeste az elsők közt volt, a ki gr. *Mikó* Imre alapítása öröme Torda képében már 1856 április 19-én tizenegy tagú küldöttséggel kereste föl az alapítót, hogy a nemzetnek tett nagy áldozatáért Torda városa háláját külön is kifejezze. A *Kolozsvári Közlöny* tordai levelezője 1856 április 17-ről nagybecsű emlékét hagyta fenn a tordai művelt közönség lelke megnyilatkozásának. És ezek nem csak szavak voltak. Az E. M. E. első adakozói és

alapítói közt is ott találjuk a tordaiakat. Nagy Miklós római nőt gyermekével ábrázoló sírszobra ma is egyetlen ilyen nemű emléke Régiségtárunknak. Számos felíratos köemlék, érem- és régiség, könyv, ásvány és más adomány jött be Tordáról a megalapított Erdélyi Múzeumba. De Tordáról és éppen Nagy Miklóstól került ki az az erők egyesítésével nagyra törő indítvány is, hogy az erdélyi városok 5000—5000 forinttal, a 2000 lelket meghaladó vagy megközelítő vagyonosabb községek és néhány kaszinó és egyházközség 100—100 forinttal gyarapítsák az E. M. E. tőkét. Olyan gondolat, melyet a fogékonyabb lelkűek már akkor fölkaroltak, néhol tette is váltottak s megvalósítva ma is óriási lépéssel vinné előbbre a nagy Erdélyi Múzeum gondolatát.

Amint Torda város mívelt közönsége az alakuláskor megértette és támogatta az Erdélyi Nemzeti Múzeum gondolatát, az utolsó évtizedben mélyen érezte, hogy saját külön művelődési törekvéseinek hajlékra van szüksége. Egyszersmind azonban a tulajdonképeni feladatokat nagy gyakorlati érzékkel hamar és szerencsésen belátva, a Közművelődési Házában, az iskolán kívüli, helyesebben az iskola utáni oktatás hajlékáról akart gondoskodni. Ezért Tordán a művelődésre a legszükségesebb gyűjtemény, a sok oldalú és bő könyvtár felállítására törekedtek; s ezen kívül a nélkül, hogy múzeumosdit játszottak volna, megmentettek az elkallódástól több becses családi levelesládát s néhány felíratos vagy más köemléket. Ez a Közművelődési Ház tehát nem tárgyak, személyzet és főtartási költségek hiányában múzeumnak elkeresztelt hivalkodási eszköz; nem egy erőtlen erőlködés bizonyítványa, hanem az élet számára fenntartott oktató helyiség, melynek olvasó- és előadó termeiben Torda város közönségének gyakorlati művelődési céljait szolgálják az ott tartott előadásokkal.

Ennek a Művelődési Háznak felavatása adta meg az alkalmat az E. M. E. meghívására.

Az E. M. E. örömmel kapcsolta össze ezzel a művelődési ünneppel a saját ünnepét s a Tordai Közművelődési Ház felavatására jelentkezett vendégeinek nagy száma mutatta azt a rokonszenvet, amelyet Torda törekvései tagjaink lelkében találtak. Tüntető nagy számmal keresték föl ezt az új életre pezsdülő, patriarális, régi, kedves magyar várost, mely már nem csak gazdag multjával, hanem sokat ígérő fejlődésével is a magyar élet tényezői közé lépett. Ódon házai közt mind több modern épület emelkedik s az utolsó tíz év minden irányban széles alapokat vetett fejlődésének. Az új főgimnázium, a szép modern kórház, emelkedő sósfürdő, a kibővített sóbánya, a villanyvilágítás, hatalmas gyártelepek, melyek a kissármási földgáz felhasználásával nagy-szerű jövő elé néznek, s az Erdélyi Érczhegységbe vezető új vasuti vonal mind tanúsága és biztos alapja a jövő szellemi és anyagi fejlődésének. Lejárt az az idő, midőn ezt a várost a kicsinylő gúnyolódás, vagy az olcsó szellemeskedés mindennapi tárgyává tehetné. Ma már azok az elmaradottak, akik a viszonyok

változásáról Torda haladását és különösen nagy gazdasági jelentőségét nem ismerik.

* * *

Az Erdélyi Múzeum Egyesület és Torda város közös ünnepeére számos hatóság, társulat és egyesület jelentette be képviselőjét. A *M. Tud. Akadémiát* dr. *Hornyánszky Gyula* egy. tanár, a kolozsvári *Ferencz József Tudományegyetemet* dr. *Szabó Dénes* egy. tanár, *Kolozsvár* sz. kir. várost dr. *Esterházy László* főjegyző, *Nagyenyed* városát *Sándor Jenő* polgármester, a *Magyar Földrajzi* és a *Turáni Társaságokat* dr. *Cholnoky Jenő*, a *Magyar Turista Egyesületet* dr. *Márki Sándor*, a nagyenyedi *Bethlen-kollégiumot* *Bodrogi János* tanár, a kolozsvári róm. kath. főgimnáziumot *Visegrádi Lajos* tanár, a kolozsvári református kollégiumot *Szabó Imre* tanár, a kolozsvári unitárius kollégiumot dr. *Borbély István*, *Kovács Kálmán*, *Pálffy Márton*, *Vári Albert* és *Kelemen Lajos* tanárok, a szamosújvári állami polgári leányiskolát *Zöld Márton* igazgató képviselték. Ezekén kívül tagjaink sorából gr. *Esterházy Kálmán* elnök vezetésével megjelentek: gr. *Bethlen Józsefné*, gr. *Teleki Domokos* főrend, dr. *Erdélyi Pál* és dr. *Gyalui Farkas* könyvtárigazgatók, dr. *Finkey Ferencz*, dr. *Imre József*, dr. *Lőte József*, dr. *Menyhárt Gáspár*, dr. *Pósta Béla*, dr. *Schilling Lajos* egyetemi tanárok, *Váró Béni* kir. tanfelügyelő, dr. *Biró Balázs* egy. m. tanár, *Török Bertalan* ny. vármegyei főjegyző és felesége, *Szilády Zoltán* egy. m. tanár és felesége, Cs. *Sándor* Imre szerkesztő, *Ujfalvy Károly* nagybirtokos, dr. *Tóth Kálmán* bizt. titkár és felesége, dr. *Szádeczky K. Béla* múzeumi könyvtárőr, *Valentiny Antal*, dr. *Persian Kálmán* és dr. *Ferenczi Miklós* könyvtártisztok, *Karl Béla* könyvtári segéd tiszt, dr. *Kovács István* osztályarchaeologus, dr. *Schneller Vilmos* régiségtári segédőr, dr. *Pataky Jenő* v. tiszti főorvos és felesége, *Gál János* iparisk. tanár, dr. *Borbély Ferencz* tanár, *Weisz Jenő* kir. adótiszt, dr. *Schilling Gábor* egy. tanársegéd, dr. *Szabó Dénesné*, *Schilling Rózsika*, *Imre Lujza*, *Engel Ella*, *Radics Jolán*, *Kelemen Lajosné*, *Gregor Anna*, *O. Papp István*, *Kiss Jakab* tanító, *Izsó Lajos*, *Simon István*.

A jelentkezők túlnyomó nagy részét Torda város vendégszerető úri közönsége fogadta vendégül házához. Nehányan a város vendégei voltak.

Ez a népes vendégkoszorú legnagyobb részét Kolozsvár felől együtt érkezett Gyéresre, hol dr. *Benedek Sándor* államtitkarral, a m. kir. kormány és a vallás és közoktatásügyi m. kir. Miniszter képviselőjével találkozáva, reggel 8 óra 16 perczkor ért be Torda vasúti állomására. Itt a város nevében *Z. Sebess Andor* polgármester üdvözölte a vendégeket, a kik a szépen föllobogóztott városnak a hetivásár népétől zsúfolt utczáin jutottak be Torda főterére és szállásaikra. Dél előtt 11 órakor a Közművelődési Ház zsúfolásig telt díszes nagytermében kezdődött a vándorgyűlés.

Gr. *Esterházy* Kálmán elnök legelőbb *Benedek* Sándor államtitkárt üdvözölte, aki az EME. céljait és munkáját melegen méltányoló szép beszédben köszönte meg az üdvözlést, átadta mind a vallás- és közoktatásügyi miniszter, mind a maga üdvözlését, s a vallás- és közoktatásügyi kormány támogatását ígérte az EME. működéséhez. Válasza után gr. *Esterházy* Kálmán elnök a vándorgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Vándorgyűlés!

Hazánk, a nemzeti létért való küzdelmekben, véráztatta földjének nincs városa, mely ne dicsekedhetne történelmileg érdekes multtal, annalesekbe megörökítve; mely ne lett volna nevezetes események kiinduló központja, mely ne lett volna a törvényhozásnak székhelye, mely ne lett volna nemzeti kulturális góczpont. A becses hagyományokat kegyeletgerjesztőleg őrző ódon falak fogadnak és itt köszöntenek az új kornak szellemével, mely a városnak a kor igényeinek megfelelő új tartalmat adott, új célokat tűzött ki és ezeknek elérésére gondosan fejleszti. Csak egy maradt a régi: a hazafias szellem, mely küzdelmeiben fentartotta, élte, mely nemzeti létünk lényeges biztosítéka és melynek előmozdító erejében tette serkentő varázs van.

Ez idők szerint a hazafiság mire sérkentsen inkább, mint a nemzeti kulturának általánosítására, mely nemcsak ékkölként ragyogó dísz a nemzet életének, hanem varázsos eszköz az általános jólét elérésére.

Törekvésünk az, hogy fejlődésünk, kulturánk legyen specifikusan magyar és mégis általánosan emberi, ennek élő és ható ereje a nemzet felvirágoztatására vezet.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület a nemzeti kultúra szolgálatában kegyeletes érzésekkel zárandokolt ide nyolczadik vándorgyűlésének megtartására, hazafias meghívással megtisztelve, hogy legyen részese azon örömteljes, fölemelő ünnepélynek, mely e kulturpalota fölavatásában nyilvánul. Megjelenésünk, törekvésünk, hogyne váltánának ki erkölcsi értéket és termelnének olyan energiákat, melyek a társadalmi tevékenység egész területén éreztetik hatásukat? De viszont az Erdélyi Múzeum Egyesület is kölcsönhatásképp hatványozott energiát nyer fenkölt tevékenységére az itt tapasztaltakból és azon igaz hazafias fogadtatásból, a melyben itt részeseül.

Tiszteletteljesen és örömmel üdvözölve az itt megjelenteket, a vándorgyűlést megnyitottnak nyilvánítom.

A lelkes éljenzéssel fogadott megnyitó után gr. *Esterházy* Kálmán elnök a vándorgyűlés társelnöki tisztére fölkérte *Török* Bertalant, *Betegh* Miklós főispánt és *Z. Sebess* Andor polgármestert, a kik az elnöki emelvénnyel helyüket elfoglalván, a titkár bejelentette a különböző képviselőket; dr. *Szabó* Dénes a Ferencz József Tudományegyetem nevében üdvözölte az E. M. E. vándorgyűlését. Ezután a felolvasásokra és előadásokra került a sor.

Legelőbb dr. *Erdélyi* Pál könyvtárigazgató festette meg melegen és igazi művészettel Torda nagy szülőföldjének, br. *Jósika* Miklósnak írói alakját, életét, tragikumát, írói hatását és jelentőségét.

Utána *Sándor* Imre olvasta föl *A magyar nemzetségek Erdélyben*, címmel értékes tanulmányát. *Harmath* Domokos a *tordai köz-művelődési ház* alakulását, célját és szervezetét ismertette meg a vendégekkel. Végül *Biró* Balázs a *perbeli hazugság* polgári perjogi magán- és büntetőjogi következéseiről tartott igen érdekes, lebilincselő szabadelőadást, bőven visszatekintve a kérdés fejlődésére is.

Az előadások után a vándorgyűlés közönsége br. *Jósika* Miklós szülőházához vonult, hol dr. *Hornyánszky* Gyula egyetemi tanár a M. Tud. Akadémia, dr. *Schilling* Lajos egyetemi tanár pedig az E. M. E. nevében megkoszorúzták a nagy író emléktábláját.

Dr. *Schilling* Lajos az E. M. E. koszorúja elhelyezésekor a következő szép beszédet mondotta:

Az Erdélyi Múzeum Egyesület koszorúját hozzuk e hajlékhoz, ahonnan *Jósika* Miklós ragyogó szelleme kiindult: nevelni nemzetét. Egyesületünknek egyik elsődrendű feladata, hogy összegyűjtse hazánk multjának, köz- és családi életének, szellemi és anyagi kulturájának emlékeit. E néma emlékek is beszédesekké válnak, ha egy *Jósika* Miklós szellemében kérdezzük őket. *Jósika* Miklós írásaiban ragyogó képet adott a régi magyar közélet becsületességéről, a magyar családi élet vonzó tisztaságáról, teremtő erejéről. S föltárva a multat, alapotni segített egy előhaladott, egységes nemzeti életet.

Vajon ma megtalálná-e a négy folyó közén és bérceink alatt eszményeit?

A művelődésben kétségtelenül nagyot haladtunk... És erkölcsünk? Van-e valaki, aki e kérdésre megnyugtató feleletet tudna adni az aggódnak, őszinte hazafiaknak? S közéletünk? Nem két-, de tizfelé szakadva küzdünk egymással és nem jótékony verseny ad szárnyat a gondolatnak, hanem visszavonás homályosítja el az elméket s testvér ütötte sebek rágódnak e nemzetben, amely már-már „mint oldott kéve szerte hull“... Vajha kezét fognának e nemzet fia, hogy egyesülten megfeszített munkával dolgozzanak a jelennek: egymásért, a jövőnek: az utódokért, a hazáért! Így áldozunk nagyjaink s köztük *Jósika* Miklós emlékének; így rójuk le hálánkat jótéteményeikért! *Jósika* Miklós szelleme vezéreljen s éljen köztünk mindörökké!

A beszéd mély hatást tett hallgatóira.

*

Délután 3 órakor a vendégek legnagyobb része a tordai sóbánya megtekintésére indult. A bányában mintegy 50 emberrel s csak Torda-Aranyos megye sóellátására szorítkozva rendszerint csak télen folyt a munka. Minthogy azonban a marosújvári bányák üzeme az 1913-i nyári árvizek miatt megbénult, a tordai bánya jelentősége nagyban emelkedett. Megnőtt üzeme is s a tárók kiszélesítésével megtette az első lépéseket a nagyobb arányú munkára, modern gépek befogadására.

Az E. M. E. vendégei két tanulságos órát töltöttek a bánya terjedelmes belsejében. Nehányan ezalatt a város más nevezetességeit tekintették meg.

Este 6 órától $1\frac{1}{2}$ 9-ig a zsufolásig megtelt kulturházban ismeretterjesztő előadás volt, melyen a tordai tisztviselői dalkör éneke után *Vécseyné* Jankovics Lujza fölolvasta *Kendi Ilona* című elbeszélését. *Pap* Domokos főgimnáziumi tanár és *Péter* Antal polgári iskolai igazgató vetített képekben mutatták be Tordát és környékét, az Aranyosvölgy sok regényes részletével. Dr. *Cholnoky* Jenő amerikai tapasztalatairól tartott lebilincselő előadást.

* * *

A második nap a vendéglátó város Közművelődési Házának fölavatási ünnepéé volt, melyről külön emlékkönyv jelent meg. Ezért a gyönyörű és mindnyájunkra örökemlékű fölavatási ünnep részleteivel nem is foglalkozunk. Csak megemlítjük, hogy az ünnepélyen az E. M. E. egész vendégserege részt vett s szívből együtt örült a vendéglátó közönséggel a szép alkotásnak a nagy örömnapon.

A fölavatási ünnep után a Közművelődési Ház földszintjén a *Magyar Védő-Egyesület* által rendezett *háziipari kiállítást* tekintettük meg, majd a város által adott közebed után a vendégek nagy része dr. *Baróthy* István kalauzolása mellett a sóbánya-fürdőhöz sétált ki, honnan elragadó kilátás nyílik a régi Aranyos-zék, az Aranyos-szorosa és a Székelykő felé.

Este 8 órakor a közművelődési ház berendezése javára tartott hangversenyen vettünk részt, melyen tagjaink közül dr. *Márki* Sándor olvasott föl *Torda multjából*. A hangverseny gazdag és sikerült műsora kedves emléke marad minden résztvevőnknek.

* * *

Ezzel be is fejeződtek vándorgyűlésünk tordai ünnepei. Maradt azonban a vándorgyűlésnek még egy felejthetetlen szép emléke: a *toroczkói kirándulás*.

Október 13-án nyolcz kocsin a borévi állomástól az EME. huszonhét vendége ment ki Toroczkóra. Az érkezőket a községben a Gazdakör helyisége előtt a vendéglátó nép élén *Németh* István unitárius lelkész, *Vernes* Ferencz községi bíró és *Péterffy* Gyula igazgató-kántortanító üdvözölték. Az E. M. E. nevében dr. *Erdélyi* Pál főtitkár meleg szavakkal köszönte meg a szives fogadtatást.

Mozsárágyuk hangja adta tudtul a délelőtt 10 órakor kezdődő előadást, melyet a Székelykő és Ordaskő hatalmas sziklatömegei sokszor visszhangoztak. Toroczkó tágas és tiszta piacznán át mint a hegyek tündérleányai jöttek, szinte lebbentek elő gyönyörű díszviseletükben a toroczkói leányok. Költőibb és festőibb látványban ritkán lehet része embernek ennél. Nehány percz alatt megtelt a Gazdakör tágas előadó terme közönséggel s dr. *Borbély* István tagtársunk, Toroczkó történelmírója megtartotta becses előadását *Toroczkó történetéből*.

Az előadás után az egész közönség az unitárius elemi iskolába vonult át, a kirándulás alkalmára rendezett szép toroczkói himzéskiállítás megtekintésére, majd az unitárius templomban Péterffy Gyula művészi énekét élvezte Németh István lelkész vendégszerető házában az unitárius egyház gazdag klenodiumaiban, egész kis múzeumban gyönyörködhattunk.

Ebédre Toroczkó közönsége látta vendégül a kirándulókat, igazi testvéri, közvetlen, meleg vendégszeretettel. A közebeden Toroczkó és Toroczkószentgyörgy minden számottevő tagja részt vett s a kölcsönös szeretet és barátság legmelegebb jeleivel búcsúztunk egymástól. Az E. M. E. vendégeiből négyen Nagyenyed felé, a híres Kőközön át, a többiek Borév-Torda felé tértek haza. Kolozsvárról az E. M. E. szép fényképfőlvételeket küldött emlékül a vándorgyűlés és a toroczkói kirándulás rendezőinek és főszereplőinek s külön megköszönte dr. Fried Farkas és Boros Elek szerkesztőknek azt a meleg támogatást, melyben az Aranyosvidéken az EME-t vándorgyűlése alkalmából részesítették.

Tagjaink száma a vándorgyűléssel kapcsolatban tizenöttel szaporodott.

Kelemen Lajos.